

İSLÂM MEDENİYETİNİN KURUCU NESLİ

SAHÂBE-III

–Sahâbe ve Dirâyet İlimleri–

Tebliğ ve Müzâkereler

Tartışmalı İlmî Toplantı

30 Eylül - 01 Ekim 2017

**Sakarya Üniversitesi
Kültür ve Kongre Merkezi**

İstanbul 2018

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

ISBN: 978-605-2174-27-2

Sertifika No: 17576

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 24

Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 90

Kitabın Adı

İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli SAHÂBE-III

–Sahâbe Dirâyet ve İlimleri–

Organizatör

Prof. Dr. Abdullah AYDINLI

Editörler

Abdullah AYDINLI, Hayati YILMAZ, Erdiç AHATLI,
Ömer Faruk AKPINAR, Zübeyde ÖZBEN, Gülsüm KORKMAZER

Yayına Hazırlayanlar

Ömer Faruk AKPINAR - İsmail KURT – Seyit Ali TÜZ

Son Okuma

Arş. Gör. Ö. Faruk AKPINAR - Arş. Gör. Zübeyde ÖZEN
Arş. Gör. Gülsüm KORKMAZER

Kapak Tasarım

Halil YILMAZ

Baskı - Cilt

Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy-İstanbul

Tel: 0212 624 21 11 pbx Faks: 0212 624 21 17

Sertifika No: 40421

1. Basım

Nisan 2018 / 1.000 adet basılmıştır.

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No :7 Eyüpsultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarneyriyat.com.tr siparis@ensarneyriyat.com.tr

ŞÂFİÎ MEZHEBİNDE SAHÂBÎ KAVLİNİN HÜCCET DEĞERİ VE FIKHÎ KONULARA YANSIMASI

Mehmet Selim ASLAN*

Giriş

İslâm hukukuna göre şer'î hükümlerin kendilerinden elde edildikleri Kitap, sünnet, icmâ' ve kıyasın dört mezhep fukahâsı tarafından ittifakla delil olarak kabul edilmesine rağmen mesâlih-i mürsele, istihsân, örf, sedd-i zerâyi', sahâbî kavli ve istishâbın delil olup olmadığı hususu ihtilafli bir konudur. İfade edildiği üzere şer'î hükümlerin elde edilmesi noktasında hüccet sayılıp sayılmaması tartışmalı olan delillerden birisi de sahâbî kavlidir. Buhârî (ö. 256/870), sahâbîyi Hz. Peygamberle birlikte bulunan veya onu gören kimse şeklinde tarif ederken¹ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), mü'min olarak Hz. Peygamberle buluşup Müslüman olarak ölen kimseye sahâbî denildiğini belirtmektedir.² Hadisçilerin bu tanımlarından, imanla birlikte mücerret görme fiilinin bir kimsenin sahâbî sayılması için yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık fıkıh usulünde Hz. Peygamber'e inanmış ve örfen kendisine sahâbî denecek kadar onunla birlikte uzun süre bulunmuş kimseler sahâbî kabul edilmektedir.³

* Yrd. Doç. Dr., Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, mehmet.selim.aslan@hotmail.com

¹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre el-Ca'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dârü'l-Ğaddî'l-Cedîd, Mısır 2002, "Fazâilu Ashâbî'n-Nebî", 1.

² İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihabuddin Ahmed b. Ali, *Nüzhetu'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker*, nşr. Ebû Ubeyde el-Allâ' b. Muhammed, Dâru İbn Receb, 2006, s. 131.

³ Bunlar, Hz. Peygamber'in sözlerini ezberlemiş, fiillerini görmüş, ona tâbi olarak amel etmiş ve insanların müracaat ettikleri sahâbîlerdir. Örneğin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Enes b. Mâlik, Zeyd b. Sâbit, Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in diğer hanımları, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. As, Übeyy b. Ka'b, Mu'âz b. Cebel, Ebû Musa el-Aş'arî. Bu sahâbîler diğer sahâbe arasından bilgileriyle temayüz etmiş ve fetva verme faaliyeti ile meşhur olmuşlardır. İşte hüccet olması açısından tartışma konusu olan görüş, bu gruptaki sahâbenin kavlidir. Mustafa Said el-Hinn, *Eseru'l-ihtilâf fi'l-kavâidi'l-usûliyye fi ihtilâfi'l-fukahâ'*, Dördüncü Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, s. 530. Buna yakın bir tanım için bk. Ebû'l-Hattâb, Mahfuz Ahmed b. el-Hasan el-Kelvezânî, *et-Temhîd fî usûli'l-fıkh*, thk.

Hadisçilerin tanımı usulcülerin tanımından daha geniş kapsamlıdır. Zira hadis bilginleri tarafından sahâbî olarak kabul edilen birçok kişi, usulcülerin tarifine göre sahâbe kapsamı dışında kalmaktadır. Hadisçilerle usulcülerin tanımlarının kapsam bakımından bu denli farklı olmasının sebebi, iki grubun bakışlarının değişik olmasıdır. Şöyle ki hadisçiler meseleye sırf rivâyet açısından bakarken usulcüler sahâbeye onların fıkıhla ilgili görüş ve fetvalarının şer'î hükümlerin istinbatında göz önünde bulundurulup bulundurulmayacağı açısından bakarlar. Bu itibarla, hadisleri rivâyet için, kişinin Hz. Peygamber'i görmüş olması yeterli iken şer'î hükümleri elde etmek bakımından görme ile birlikte uzun süre onunla kalmak gerekmektedir. Kavlinin şer'î bir delil olup olmadığı tartışma konusu yapılan sahâbe daha ziyade fıkıh ve istinbat ile bilinen sahâbîlerdir.⁴ Bu tebliğde ele alacağımız konu, usulcülerin tanımladığı sahâbînin fıkıhla ilgili görüşünün şer'î bir delil sayılıp sayılmaması hususudur.

Daha detaylı bir şekilde ifade edecek olursak, bu tebliğimizde, öncelikle Şâfiî'nin sahâbî kavlinin hüccet olup olmadığıyla ilgili görüşünü kendisine ait usul eserine bakarak ortaya koymaya çalışacağız. Onun konu hakkındaki metodolojik anlayışını ortaya koyduktan sonra fikhî meselelere getirmiş olduğu çözümlerde sahâbî kavline dayanıp dayanmadığını belirlemeye gayret edeceğiz. Bunun akabinde Şâfiî usulcülerin metodolojik olarak sahâbî kavline ilişkin yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların ne derece fıkıha yansıdığını inceleme konusu yapacağız. Ayrıca mezhep içerisinde değişik düşünen fakihlerin olup olmadığını da ileri sürdükleri gerekçeleriyle birlikte irdelemeye çalışacağız. Kısacası, tebliğimizde ele alacağımız konu, Şâfiîlerin teorik olarak savduklarını pratik alanda ne derece uyguladıkları meselesidir.

I. Sahâbî Kavlinin Mahiyeti

Şâfiî'nin görüşüne geçmeden önce usulcüler arasında şer'î bir delil olup olmayacağı tartışılan sahâbî kavlinin mahiyetini belirlemek gerekir. Zira görüşleri sağlıklı bir biçimde ortaya koymak tartışma konusunun belirlenmesine bağlıdır. Bu itibarla, sahâbîlerin fıkıhla ilgili görüşleri genel hatlarıyla dört başlık altında ele alınabilir.

1. **Kıyasa Aykırı Olan Sahâbî Kavli:** İslâm hukukçularının bir kısmı, sahâbînin bunu Hz. Peygamber'den duyduğu ihtimalinden hareketle onun

Mufid Muhammed Ebû Amşe ve Muhammed b. Ali b. İbrahim, İhyau't-Turâsi'l-İslâmî, 1995, III, 173. Bu konuya ilişkin daha fazla bilgi için bk. Alâî, Ebû Said Salahuddin Halil b. Keykeldî, *İcmâlu'l-isâbe fi akvâli's-sahâbe*, thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar, Merkezu'l-Mahtûtât ve't-Türâs, Kuveyt 1987, s. 94-95.

⁴ Yunus Apaydın, "Sahabi Sözü'nün Hukuki Değeri", *EÜSBED*, sayı 4, 1990, s. 324.

hüccet olduğu görüşündedir.⁵ Aslında bu tarz bir bilgiye, sahâbî kavli demek-ten ziyade sünnet demek daha yerinde olur.

2. Sahâbe Arasında Yayılmasına Rağmen Muhalefete Maruz Kalma-yan Sahâbî Kavli: Bu tür sahâbî kavli usulcülerin bir kısmı tarafından sükûtf icmâ' olarak kabul edilmektedir.⁶ Bu takdirde şer'î delil sahâbî kavli değil, sükûtf icmâ'dır. Buradan hareketle şu söylenebilir: Sükûtf icmâ'ı hüccet sayanlar bunu da delil olarak kabul ederler. Dolayısıyla bu türden olan sahâbî kavli, hücciyet tartışmasının kapsamı dışındadır.

3. Tartışmalı Olan Sahâbî Kavli: Bu kısım sahâbî kavline uymak vacip değildir. Bu itibarla, bir meselede sahâbe ihtilafı varsa, bu durumda görüşlerden birisi diğerine tercih edilir. Aksi takdirde kişi bu iki görüşten dilediğiyle amel edebilir.⁷

4. Sahâbe Arasında Yaygınlık Kazanmasına Rağmen Muhalefetle Karşılaşmamış Ve Sonraki Nesil Müctehidleri Arasında Şuyu' Bulmuş Sahâbî Kavli: Bu tür sahâbî kavlinin hüccet sayılıp sayılmayacağı usulcüler arasında tartışmalara neden olmuştur. Dolayısıyla bunun mahiyetinin belirlenmesi gerekir. Sahâbî kavli, "Kitap, sünnet veya icmâ'da hükmü bulunmayan şer'î bir meseleye ilişkin olarak sahâbîden nakledilen fetva veya hükme" denilmektedir. Bu itibarla, hüccet olup olmadığı tartışma konusu olan sahâbî kavli, umûmü'l-belvâ türünden olmadığından, (kimi usulcüler bunu şart koşmazlar) sahâbe arasında yaygınlık kazanmayan, aynı zamanda muhalefetle de karşı karşıya kalmayan ve tâbiîn ile sonraki müctehidler arasında meşhur olup nakledilen bir sahâbînin fıkıhla ilgili görüşüdür.⁸ Zaten sahâbî kavli şer'î bir delil olup olmadığı bağlamında ele alındığında sahâbînin fıkıhla ilgili şahsî görüşü (rey) kastedilmektedir. Zira ictihad alanına girmeyen taabbüdî

⁵ Alâî, *İcmâlu'l-isâbe fi akvâli's-sahâbe*, s. 73.

⁶ Sahâbînin bu türden kavlinin hem sükûtf icmâ hem de hüccet sayılacağı, ne icmâ ne de hüccet olarak kabul edileceği ve icmâ değil, fakat hüccet olduğu şeklindeki görüş sahipleri ve gerekçeleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. İbn Akîl, Ebû'l-Vefâ Ali b. Akîl, b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Vâzih fi usûli'l-fikh*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999, V, 201; Alâî, *İcmâlu'l-isâbe fi akvâli's-sahâbe*, s. 20-21.

⁷ İbn Melek, Abdüllatif, *Şerhu Menâri'l-envâr fi Usûli'l-fikh*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1307/1889, s. 253.

⁸ Mustafa, Dîb el-Buğâ, *Eseru'l-edilleti'l-muhtelef fi hâ (Mesâdiru't-teşri'i't-tabe'iyye) fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dârü'l-İmam el-Buhârî, Dımaşk, ts., s. 339; Südeys, Abdurrahman b. Abdülaziz, *el-Mesâilu'l-usûliyye el-muta'alikati bi'l-edilleti's-şer'iyye elletî hâlefe fi hâ İbn Kudâme fi'r-Ravza ve'l-Gazzâlî fi'l-Mustasfâ*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 2005, s. 1103-1104; Nemle, Abdülkerim b. Ali b. Muhammed, *İthâfu zevi'l-besâir bi şerhi Ravzati'n-nâzir*, Dârü'l-Asıme, Riyad 1996, IV, 259-260.

konularla ilgili sahâbînin kavli merfû hadis olarak kabul edilmektedir. Ancak ileride göreceğimiz üzere taabbüdî konulardaki sahâbî kavlinin hüccet olup olmadığı da Şâfiî usulcüler arasında tartışılmıştır.⁹ Bu anlamdaki sahâbî kavli literatürde genel olarak kavlü's-sahâbî veya mezhebü's-sahâbî isim tamlaması şeklinde ifade edilmektedir.

Şâfiî usulcülerinden Âmidî, usulcülerin ister devlet başkanı (imâm), ister hâkim isterse müftü olsun sahâbînin ictihadî meselelere ilişkin kavlinin diğer müctehid sahâbe için hüccet olmadığı hususunda ittifak ettiklerini bildirmektedir.¹⁰ Sahâbî kavlinin diğer bir sahâbî için hüccet sayılmaması, sahâbe arasında mezîyet bakımından bir farkın bulunmamasıyla açıklanır.¹¹ Şöyle ki sahâbî, sahâbî olma hasebiyle diğerleriyle aynı konumdadır.

Tartışma konusu olan meseleyi belirledikten sonra Şâfiî'nin sahâbî kavli ile ilgili görüşünü eserlerindeki sözleri doğrultusunda ispat etmeye çalışacağız. Akabinde Şâfiî usulcülerin Şâfiî'ye nispet ettikleri görüşü aktaracağız.

II. İmam Şâfiî'nin Sahabî Kavli İle İlgili Görüşü

Hem Şâfiî usulcüler hem de diğer mezhep usulcülerini, Şâfiî'nin görüşünü açıklarken kavli kadîm ve kavli cedîd şeklinde ikiye ayırarak onun görüşlerini aktarırlar.¹² Şâfiî'nin konuya ilişkin görüşünün daha iyi anlaşılması için biz de bu kategoriye göre konuyu ele almaya çalışacağız.

A. Kavli Kadîm (Eski Görüşü)

Bilindiği üzere Şâfiî'nin Mısır'a gitmeden önceki görüşleri kavli kadîm; gittikten sonrakiler kavli cedîd olarak nitelendirilmektedir. Mısır'a gitmeden önceki görüşlerine (kavli kadîm) ilişkin eserlerine ulaşamadığımızdan, bu döneme ait görüşlerini Şâfiîlerin ve diğer mezhep usulcülerinin eserlerinde aktardıklarından elde etmeye çalışacağız. Mesela, Şâfiîlerden Beyhakî (ö. 458/1066), Alâî (ö. 761/1359) ve Zerkeşî (ö. 794/1392), Hanbelîlerden İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) Şâfiî'nin kadîm kavlini bu dönemde yazmış olduğu eserlerinden aktarırlar.

⁹ Abbâdî, Ahmed b. Kasım, *el-Âyâtü'l-beyyinât*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1996, IV, 266.

¹⁰ Âmidî, Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Dâru's-Samî'î, Riyad 2003, IV, 182.

¹¹ Ebü'l-Hattâb, *et-Temhîd*, III, 339.

¹² Şâfiî'nin kadîm ve cedîd görüşlerinin oluşmasına ilişkin bilgi için bk. Abdurrahman Candan, "İmam Şâfiî'nin Erken Dönem (Kadîm) Görüşlerinin oluşmasında İmam Mâlik'in Etkisi", *Diyanet İlmî Dergisi*, c. 47, sayı 2, Nisan-Haziran, 2011, s. 120, 141-142.

İmam Şâfiî, eski *Risâlesinde* (الرسالة القديمة) sahâbeyi övdükten sonra onların icmâ' ettiklerini ve onlardan birisinin muhalefetle karşılaşmayan sözlerini, ihtilaf ettiklerinde de Kitaba veya sünnete uygun olanını alacağını ve hiçbir şekilde onların görüşlerinin dışına çıkmayacağını belirtmektedir. Yine Şâfiî, söz konusu eserinde ihtilaf eden sahâbeden birisinin görüşüne ilişkin Kitaptan veya sünnetten delalet eden bir delil yoksa Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kavlini almanın kendisi için, onlara muhalefet etmekten daha sevimli olduğunu, müftü sahâbîler ihtilaf ettiğinde birisini destekleyen bir delil yoksa sayıca fazla olanların görüşünü, sayı bakımından eşitlik varsa kaynak bakımından güzel görünenin kavlini alacağını belirttiikten sonra delilleri; Allah'ın Kitabı, Hz. Peygamber'in sünneti, bazı sahâbîlerin kavli ve fakihlerin icmâ'ı şeklinde sıralamaktadır.¹³ Şâfiî'nin bu sözlerinden hareketle sahâbî kavlini hüccet saydığını söyleyebiliriz. Nitekim usulcülerin tamamı, Şâfiî'nin kadîm kavlinde sahâbî kavlini hüccet saydığı kanaatinde dir.

B. Kavli-i Cedîd (Yeni Görüşü)

Şâfiî'nin kadîm kavlinin aksine cedîd görüşlerine dair eserleri elimizde bulunmaktadır. Dolayısıyla cedîd kavlini kendisine ait eserlerinden öğrenme imkânına sahibiz. Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserinden konu hakkındaki sözlerini olduğu gibi aktarmanın, görüşünü doğru bir şekilde ortaya koymak açısından daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Allah'ın Kitabı ve Resulünün sünnetine ilişkin görüşlerinden sonra "İcmâ' ile kıyas hakkındaki yaklaşımınızı duydum. Sahâbenin ihtilaf ettiği görüşleri hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna Şâfiî, "Tartışmalı olan sahâbenin görüşlerinden Kitaba, sünnete veya icmâ'a uygun düşeni ya da kıyas açısından daha sahih olanı doğrultusunda hareket ederiz" şeklinde cevap vermektedir.¹⁴

"Sahâbeden birisi bir görüş ileri sürer, fakat ona muvafakat veya muhalefet edildiğine ilişkin bir şey bilinmiyorsa ne dersin? Kitap, sünnet veya

¹³ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *el-Madhal ila's-Süneni'l-kübrâ*, thk. Muhammed Diyaurrehman eh-E'zamî, Dârü'l-Hulefâ li'l-Kitabi'l-İslâmî, Kuveyt, ts., s. 110; Alâî, *İcmâtu'l-isâbe fi akvâli's-sahâbe*, s. 40. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb, *Î'lâmü'l-muvâki'în 'an Rabbi'l-Alemîn*, thk. Ebû Ubeyra Mansur b. Hasan Âli Süleyman, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad, h. 1423, V, 551; Zerküşî, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır, *el-Bahru'l-muhîr fi usûli'l-fık*h, İkinci Baskı, Dâru's-Safve, Kahire 1992, VI, 54.

¹⁴ فقال: قد سمعتُ قولك في الإجماع والقياس بعد قولك في حكم كتاب الله وسنة رسوله. أرايتُ أقاويلَ أصحابِ رسولِ الله Muhammed إذا تفرقوا فيه؟ فقلتُ نصيرُ منها إلى ما وافق الكتاب أو السنة أو الإجماع أو كان أصحَّ في القياس. b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır 1938, s. 596-598.

icmâ'da böyle bir görüşe uymayı gerektiren bir hüccetin var mıdır? Bu takdirde, bu görüşü kabul etmen hususunda bir gerekçen bulunsun” tarzındaki soruya Şâfiî, bu hususta ne bir ayet ne sabit bir sünnet bulduğunu, ilim ehlinin de böyle bir görüşü bazen aldıklarını, bazen de terk ettiklerini, hatta bazı durumlarda onunla ilgili ihtilafa düştüklerini gördüğünü söyleyerek cevap vermektedir.¹⁵

“Bu hususta senin görüşün nedir?” şeklindeki soruya Şâfiî, sünnet, icmâ' ve bu manada hükme dayanak olacak bir şey bulamadığında ya da sahâbî kavli ile beraber kıyas varsa bu durumlarda sahâbî kavline ittibâ edeceğini belirtmekte, aynı zamanda muhalefetle karşı karşıya kalmayan sahâbî kavlinin de çok az bulunduğunu vurgulamaktadır.¹⁶

“Ya da sahâbî kavli ile beraber kıyas varsa sahâbî kavline ittibâ ederim” şeklinde tercüme ettiğimiz İmam Şâfiî'nin (أو وَجِدَ مَعَهُ قِيَاسٌ) sözü, “ya da kıyas yoksa bir sahâbî'nin görüşüne uyarım” tarzında da tercüme edilmiştir.¹⁷ Şu halde İmam Şâfiî, Kitap, sünnet, icmâ' ve meselenin hükmü kıyasla elde edilmemesi halinde sahâbî kavlini tercih eder. Muhammed Ebû Zehre (ö. 1898/1974) de Şâfiî'nin yukarıdaki sözlerinden şu sonuçların elde edildiğini belirtmektedir:

a) Onun sahâbe görüşlerinden Kitaba ve sünnete en yakın veya kıyas açısından en sahih olanı tercih ettiği,

b) Sahâbî kavlini, sünnet olma ihtimali bulunduğu için değil, sadece sahâbe görüşü olduğundan, şer'î delil saydığı,

c) Muhalefetle karşılaşmayan sahâbî kavline tâbi olduğu ve istikra nicesinde muhalefetle karşı karşıya kalmayan sahâbî kavlinin neredeyse hiç bulunmadığı anlaşılmaktadır.¹⁸ Buna karşılık Süleyman el-Eşkâr Şâfiî'nin bu sözlerinden hareketle onun sahâbî kavlini hüccet saydığını söylemenin sabit

قال: أفرأيت إذا قال الواحد منهم القول لا يُحفظ عن غيره منهم فيه له موافقة ولا خلافا أتجد لك حجةً باتباعه في ولا سنةً في كتاب أو سنةً أو أمر أجمع الناس عليه فيكون من الأسباب التي قلت بها خيراً؟ قلت له ما وجدنا في هذا كتاب Şâfiî, er-Risâle, s. 596-598.

قال: فإلى أي شيء صيرت من هذا؟ قلتُ إلى أتباع قول واحد إذا لم أجد كتاباً ولا سنةً ولا إجماعاً ولا شيئاً في معناه. Şâfiî, er-Risâle, s. 596-598.

¹⁷ Söz konusu tercüme için bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, er-Risâle (İslâm Hukukunun Kaynakları), trc. Abdulkadir Şener ve İbrahim Çalışkan, TDV, Yayınları, Ankara 2003, s. 321.

¹⁸ Muhammed Ebû Zehre, eş-Şâfiî hayâtuhu asruhu ârâuhu ve fıkhuhu, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, s. 279.

olmadığını, aksine Şâfiî'nin "sahâbîye ittibâ etmeyi vacip kılan bir ayet veya sünnetin bulunmadığı" şeklindeki sözlerinden yola çıkarak sahâbe kavlini hüccet saydığını değil, onları taklit etmeyi kabul ettiğini söyleyebileceklerini belirtmektedir.¹⁹

Ancak biz ilk anlamı tercih ettik. Çünkü İmam Şâfiî'nin (أَوْ وُجِدَ مَعَهُ) أو وُجِدَ مَعَهُ (قياس) sözü, "ya da kıyas yoksa" şeklinde tercüme edilirse bu durumda "وُجِدَ" sözcüğü "لم أجد" kısmında bulunan muzârî bir fiil olan "أجد" üzerine atfedilmiş olur ki, bu durumda sadece muzârî fiilleri cezmeden "لم" edatı, mâzî bir fiil olan "وُجِدَ" fiili üzerine getirilmiş olur. Hâlbuki Arapça dil kuralına göre "لم" cezim edatından sonra mâzî fiiller getirilemez. Ayrıca birçok usulcü de Şâfiî'nin bu sözünü olumlu şekilde anlamıştır. Nitekim Zerkeşî, Şâfiî'nin, cedîd kavlinde kıyasın desteklediği sahâbî görüşünü hüccet saydığını söylemekte ve yukarıda tercümesini verdiğimiz sözünü de gerekçe olarak göstermektedir. Hatta Zerkeşî'nin naklettiğine göre Kâdî Hüseyin, Kaffâl eş-Şâşî, İbnu'l-Kâtân gibi Şâfiîler bu görüşü benimsemektedirler.²⁰ Bu takdirde İmam Şâfiî'nin bu sözlerinden kıyasa uygun olan sahâbî kavlini hüccet saydığı anlaşılmaktadır. Burada şu hususu belirtmekte fayda vardır. Şâfiî'nin konu hakkındaki görüşünü *er-Risâle* adlı usul eserinden nakilde bulunarak aktardık. *Risâle* de usul ile ilgili yeni görüşlerinin (kavl-i cedîd) yer aldığı bir eserdir.²¹ Bu takdirde, İmam Şâfiî'nin sahâbî kavlini tıpkı kavl-i kadîmde olduğu gibi cedîd görüşünde de hükümleri istinbat etme hususunda mutlak olarak hüccet kabul ettiği söylenemez.

İmam Şâfiî'nin cedîd görüşlerini içeren *el-Ümm* adlı eseri her ne kadar fûrû ile ilgili konuları ihtiva eden bir eser olsa da yer yer usul konularını da içermektedir. Şâfiî'nin bu eserinde ise sahâbî kavlini hüccet saydığını ve kıyasa takdim ettiğini açıkça gösteren ifadeleri bulunmaktadır. Nitekim İmam Şâfiî, konuya ilişkin şunları söylemektedir: "Kitap ve sünnet varsa sadece onlara, aksi takdirde sahâbe kavline veya onlardan birisinin görüşüne tâbi oluruz. Taklit edecek olursak Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Os-

¹⁹ Bk. Alâî, *İcmâlu'l-isâbe fî akvâli's-sahâbe*, s. 37 (45. dipnot).

²⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 56-57. Buna yakın ifadeler için bk. Şevkânî, Muhammed Ali, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl*, thk. Ebû Hafs Sâmî, Dârü'l-Fazîle, Riyad 2000, I-II, 996; Fevzân, Abdullah b. Salih, *Şerhu Teysîri'l-vusûl ilâ kavâidi'l-usûl ve me'âkidi'l-fusûl*, Dördüncü Baskı, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad h.1431, s. 323-324; Heyet, el-Mevsû'atü'l-Fıkhîyye el-Kuveytiyye, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1995, XXXIV, 82.

²¹ Murteza Bedir, "er-Risâle", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 117.

man'ın²² kavline uymak bizim için daha sevimlidir. Bir konuda bu üç imamın kavli yoksa diğer sahâbenin kavlini alırız. Zira onlara ittibâ etmek, onlardan sonra gelenlere ittibâ etmekten evladır.” Sözlerinin devamında da ilmin 1) Kitap ve sabit olan sünnet, 2) İcmâ‘, 3) Muhalefetle karşılaşmamış sahâbî kavli, 4) Muhalefet edilen sahâbî kavli, 5) Kıyas şeklinde birkaç tabakadan oluştuğunu belirtmektedir.²³ Şâfiî'nin bu sözlerine baktığımızda sahâbî kavlini hüccet olarak kabul ettiğini ve kıyasa öncelediğini görmekteyiz.

Bu iki farklı görüşün değişik iki pratik neticesi bulunmaktadır. Şöyle ki sahâbî kavli hüccet kabul edilirse bu durumda kıyasa takdim edilir ve tâbiînin ona aykırı hareket etmesi caiz olmaz. Hüccet sayılmasa, bu durumda kıyas öncelenir ve tâbiî'nin onunla amel etmeyebilir.²⁴ Bir diğer pratik neticesi de sahâbî kavlinin Kur'ân'ın umumunu tahsis edip edemeyeceğidir. Zira sahâbî sözünü hüccet sayanlar, onunla Kur'ân'ın umunu tahsis etmeyi caiz görür; saymayanlar ise caiz görmezler.²⁵

Şâfiî'nin sahâbî kavline ilişkin metodolojik anlayışını kendi eserlerinden aktardıktan sonra Şâfiî usulcüler tarafından Şâfiî'ye nispet edilen görüşleri inceleyeceğiz.

III. Şâfiî Usulcülerin Sahâbî kavline ilişkin Şâfiî'ye Nispet Ettikleri Görüşler

İmam Şâfiî'nin sahâbe arasında yaygınlık kazanmayan, dolayısıyla muhalefet veya muvafakat ile karşılaşp karşılaşmadığı bilinmeyen sahâbî kavlini hüccet sayıp saymadığına ilişkin mezhep usulcülerinin kanaatinin be-

²² Görüldüğü üzere Şâfiî kadîm görüşünün aksine cedîd kavlinde taklit edeceği kişiler arasında Hz. Ali'yi saymamaktadır. Nevevî, Şâfiî'nin kadîm kavlinin aksine cedîd kavlinde hulefâ-i râşidîn arasında Hz. Ali'yi zikretmemesini şu şekilde izah etmektedir: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman hicret diyarı Medine'de sahâbe ile birlikte buldukları için onlarla istişarede bulunduktan sonra fetva vermekteydiler. Hz. Ali ise Küfe'ye giderek sahâbeden uzaklaşmıştır. Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, VIII, 133. Farklı gerekçeler için bk. Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 67-68. Ancak İmam Şâfiî'nin Hz. Ali'nin kavlini de delil olarak alacağına ilişkin ifadelerinin bulunduğu halde, delil almayacağıyla ilgili herhangi bir ifadesinin bilinmediği de söylenmektedir. Nas, *İmam Şâfiî'ye Göre Sahabe Kavlinin Kaynak Değeri*, s. 75.

²³ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, thk. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalip, Dördüncü Baskı, Dârü'l-Vefâ, 2011, VIII, 763-764.

²⁴ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyuddin b. Şeref, *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb*, yy., ts., I, 58, XIX, 124; a.mlf. *Ravzatu't-tâlibîn*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Mauvvız, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, VIII, 132.

²⁵ Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Fîrûzâbâdî, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkıh*, thk. Abdulkadir el-Hatîb el-Hüseynî, Nûru's-Sabâh, Dımaşk 2013, s. 241.

lirlenmesinin konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacağı muhakkaktır. Şâfiî usulcüler konuyu iki açıdan ele almaktadırlar. Biri, sahâbî kavlinin hükümleri elde etme bakımından tıpkı Kitap ve sünnet gibi şer'î bir delil sayılıp sayılmadığı; diğeri ise sahâbîyi taklit etmenin caiz olup olmadığıdır. Bu iki husus, yani onları taklit etmekle görüşlerini hüccet saymak arasında aynı doğrultuda bir ilişki bulunmaktadır. Biz de önce asıl konumuz olan sahâbî kavlinin hüccet kabul edilip edilmediği, daha sonra onları taklit etmenin caiz olup olmadığı meselesini inceleyeceğiz.

Bu çalışma sırasında tespit ettiğimiz kadarıyla Şâfiîlerin, imamlarına nispet ettikleri görüşler genel hatlarıyla şu başlıklardan ibarettir.

A. Sahâbî Görüşü Kavli Kadîmde Hüccet Sayılırken Kavli Cedîdde Sayılmaz

Mâverdi (ö. 450/1059), hüccet olup olmadığı tartışma konusu olan sahâbî kavlinin, İmam Şâfiî'nin kadîm mezhebinde hüccet sayıldığını, fakat cedîd mezhebinde sayılmadığını aktarmaktadır.²⁶ Şîrâzî (ö. 476/1083), yaygınlık kazanmamış ve aynı zamanda muhalefet edilmemiş sahâbî kavlinin icmâ' sayılmayacağını söyledikten sonra böyle bir görüşün hüccet olup olmadığı hususunda ihtilaf bulunduğunu belirtmektedir. Zira İmam Şâfiî'nin kadîm görüşüne göre hüccet sayılmakta, dolayısıyla kıyasa öncelenmekte ve bununla umum tahsis edilmektedir. Yani bu türden sahâbî kavli şer'î hükümleri elde etmede kıyastan önceliklidir. Buna karşılık Mâverdi İmam Şâfiî'nin cedîd görüşünde ise sahâbî kavlinin hüccet sayılmadığını ifade etmektedir.²⁷

Gazzâlî (ö. 505/1111), İmam Şâfiî'nin "Şüyu bulan fakat muhalefetle karşılaşmayan sahâbî kavli hüccettir" şeklindeki sözünün zayıf olduğunu söylemektedir. Hatta sözlerinin devamında İmam Şâfiî'nin, sahâbe kavlinin hüccet sayılacağı veya onları taklit etmenin caiz olacağı tarzındaki görüşlerinden vazgeçtiğini ileri sürmektedir.²⁸ Gazzâlî bununla da kalmayarak Şâfiî'nin cedîd kavlinde kıyası terk edip sahâbî kavline dayanarak hüküm elde ettiği fikhî meseleleri farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Nitekim Şâfiî'nin öldürme fiilinin Harem'de meydana getirilmesi halinde diyetin ağırlaştırılacağı ve

²⁶ Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, *el-Hâvî'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, I, 31.

²⁷ Şîrâzî, *el-Lüma' fî usûli'l-fıkh*, s. 238. Ayrıca bk. a.mlf. *et-Tabsıra fî usûli'l-fıkh*, thk. Muhammed Hasan Heyto, Dârü'l-Fıkr, Dımaşk 1983, s. 395.

²⁸ Gazzâlî, *Hüccetü'l-İslâm Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Zuhayr Hafız, yy., ts., II, 463-464.

berâet şartı (satıcının sattığı maldaki ayıptan sorumlu olmadığını akit sırasında şart koşması) meselesinde hayvanla diğer mallar arasında fark gözetmesinde Hz. Osman'ın kavli sebebiyle kıyası bırakması²⁹ hususlarında Gazzâlî, berâet şartı meselesiyle ilgili Şâfiî'nin birden fazla görüşünün bulunduğunu, dolayısıyla yukarıdaki görüşün Şâfiî'nin vazgeçtiği görüşlerden olma ihtimalinin bulunduğunu ileri sürmektedir. Diyetin ağırlaştırması meselesinde de kıyasa dayandığını, Hz. Osman'ın kavlini de kıyası takviye amaçlı zikrettiğini belirtmektedir. Gazzâlî sözlerinin sonunda bu değerlendirmeler doğru olmasa bile Şâfiî'nin metodolojik olarak, yani usuldeki mezhebinin, sahâbînin taklit edilmeyeceği veya kavlinin hüccet olmayacağı yönünde olduğunu vurgulamaktadır.³⁰ Bu takdirde Gazzâlî, Şâfiî'nin sahâbî kavlini hüccet saydığı veya onları taklit etmeyi caiz gördüğü vehmini veren fikhî meseleleri yorumlamakta ve cedîd mezhebinde sahâbî kavlinin hükümleri elde etme hususunda şer'î delil sayılmayacağı görüşünde olduğunu açıkça söylemektedir.

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise, kadîm ve cedîd görüşünden söz etmeksizin Şâfiî'nin bir gecede her rek'atında altışar secde bulunan namazla ilgili olarak Hz. Ali'nin görüşünü kabul etmesi, yaygınlık kazanmış ve muhalefetle karşılaşmamış sahâbî kavlini hüccet sayması, sahâbenin ihtilaf etmesi halinde râşid halifelerin görüşlerini alması, bunların ihtilaf etmesi durumunda Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in kavlini üstün görmesi, teâruz eden iki kıyastan sahâbî kavline uygun olanını tercih etmesi gibi yaklaşımlarının kadîm kavlinin sonuçları olduğunu söyleyerek³¹ Şâfiî'nin kadîm kavlinde sahâbî kavlini hüccet kabul ettiğine; cedîd görüşünde ise hüccet saymadığına işaret etmektedir.³² Zencânî (ö. 656/1258) ve Ebü's-Senâ el-İsfahânî (ö. 749/1349) de Şâfiî'ye göre sahâbî kavlinin tek başına hüccet sayılmadığını ve sonraki nesillerin sahâbîyi taklit etmesinin de vacip olmadığını söylemektedirler.³³ Bu iki fakihin sözlerini, Şâfiî'nin cedîd kavlinde, sahâbî görüşünü hüccet say-

²⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 225.

³⁰ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 466.

³¹ Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer el-Hüseyin, *el-Mahsûl fî ilmi usuli'l-fıkh*, thk. Cabir Feyyâz el-Alvânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, ts., VI, 134-136.

³² Râzî, bunları Şâfiî'nin *İhtilâfu'l-Hadîs* adlı eserinden nakletmektedir. Fakat bu eser onun cedîd görüşlerinin yer aldığı eser olup günümüzde *el-Ümm* adlı eseriyle birlikte yayınlanmaktadır.

³³ Zencânî, Ebü'l-Menâkıb Şihâbüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mahmud b. Bahtiyâr, *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-usûl*, thk. Muhammed Edîb Salih, Dördüncü Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982, s. 179; İsfahânî, Ebü's-Senâ Şemsüddin Mahmud b. Abdirrahman b. Ahmed, *Beyânu'l-Muhtasar* (Şerhu Muhtasarı İbni'l-Hâcib), thk. Muhammed Mazhar Bakkâ, Câmîatu Ümmü'l-Kurâ, Mekke, ts., III, 275.

madığı şeklinde anlamak gerekir. Çünkü Şâfiîlerin kâhir ekseriyeti imamlarına bu görüşü nispet etmektedir.

B. Sahâbî Görüşü Kavli-i Kadîmde Mutlak Olarak, Kavli-i Cedîdde Sadece Kıyasa Aykırı Olan Meselelerde Hüccet Sayılır

Cüveynî (ö. 478/1085), Şâfiî'nin kadîm mezhebinde sahâbî kavlinin hüccet sayılacağı şeklindeki görüşü benimsediğini, cedîd kavlinde ise bundan vazgeçtiğinin nakledildiğini belirtmekte, fakat sadece kıyasa uygun düşen meselelerde sahâbî kavlinin hüccet gösterilmesinden vazgeçtiğini, kıyasa muhalif olan alanlarda ise hüccet saymaya devam ettiğini ileri sürmektedir. Çünkü hem kadîm hem de cedîd görüşünde Şâfiî'nin öldürme fiilinin Harem bölgesinde veya haram aylarda meydana gelmesi halinde diyetin ağırlaştırılacağı şeklindeki görüşünün tek dayanağı sahâbe kavlidir.³⁴ Zira bu iki meselelerin hükmü kıyasa uygun değildir. Şöyle ki asıl olan, yer ve zamanın, hükümlerin değişmesinde tesirinin bulunmamasıdır. Buna rağmen Şâfiî, sahâbî kavline dayanarak bu iki meseleyi hükme bağlamıştır. Bu da -Cüveynî'nin anlayışına göre- Şâfiî'nin cedîd görüşünde kıyas yoluyla bilinmesi mümkün olmayan konularda sahâbî kavlini hüccet kabul ettiğini göstermektedir.

C. Sahâbî Görüşü Kavli-i Kadîmde Mutlak Olarak, Kavli-i Cedîdde Sadece Kıyas Yoluyla Hükmü Kavranamayan Meselelerde Hüccet Sayılır

Tâceddin es-Sübki (ö. 771/1370), babası Takıyuddin es-Sübki'nin (ö. 756/1355) Şâfiî'nin *İhtilâfu'l-Hadîs* adlı eserinde yer alan Hz. Ali'nin gece kılınan namazla ilgili görüşünden hareketle cedîd kavlinde kıyas alanı dışında yer alan taabbüdi konularda sahâbî kavlini hüccet saydığı kanaatinde olduğunu aktarmaktadır. Çünkü bu mesele kıyas yoluyla bilinmesi mümkün olmadığından zahir olan, sahâbînin onu tevkîf yoluyla, yani Hz. Peygamber'den duyarak öğrenmiş olmasıdır. Ayrıca Takıyuddin es-Sübki, usulcülerin bu meselelerin Şâfiî'nin kadîm kavlinin sonuçlarından olduğunu zikrettiklerini, fakat bunun tartışmaya açık olduğunu söylemektedir. Zira Şâfiî'nin *İhtilâfu'l-Hadîs* adlı eserinin cedîd görüşlerinin yer aldığı bir eser olduğunu ve dolayısıyla taabbüdi konularda sahâbî kavlinin hem kadîm hem de cedîd mezhebine göre hüccet sayılması gerektiğini ifade etmektedir.³⁵

³⁴ Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Abdülazîm ed-Dîb, yy., 1399/1978, s. 1362.

³⁵ Tâceddin es-Sübki, *Ref'u'l-hâcib 'an Muhtasarı İbni'l-Hâcib*, IV, 518.

İsnevî (ö. 772/1370) de benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Şöyle ki, Şâfiî'nin *İhtilâfu'l-Hadîs* adlı eserindeki Hz. Ali'nin söz konusu namazla ilgili görüşlerine dair ifadelerine dayanarak ictihad alanı dışındaki konularda sahâbî kavlinin hüccet olduğunu ifade etmektedir. Hatta İsnevî Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde bazı fikhî meselelerde sahâbî kavline dayanarak hüküm verdiğini bildirmekte ve sahâbî sözünün hüccet olacağına ilişkin çok fazla fikhî örnekler bulunduğunu da sözlerine eklemektedir.³⁶

Zerkeşî ise Şâfiî'nin yukarıda aktardığımız *el-Ümm*'deki ifadelerini de gerekçe göstererek tıpkı kadîm mezhebinde olduğu gibi cedîd görüşünde de ictihad alanına girip girmediğinden söz etmeksizin sahâbî kavlini hüccet kabul ettiğini söylemektedir. Buna göre Şâfiî'nin cedîd görüşünün kadîm görüşüyle örtüştüğünü, ancak Şâfiîlerin kâhir ekseriyetinin bundan gafil olduğunu da sözlerine eklemektedir.³⁷ Ancak Zerkeşî sözlerinin devamında Şâfiî'nin cedîd görüşlerini içeren eserlerindeki sözlerinden hareketle, kıyasla kavranamayan konularda sahâbî kavlini hüccet saydığını ifade etmektedir.³⁸ Sahâbî kavlinin kıyasa aykırı olması halinde hüccet sayılması, onun tevkîf olduğu düşüncesine dayanmaktadır.³⁹

D. Sahâbî Görüşü Hem Kavli Kadîmde Hem Kavli Cedîdde Mutlak Olarak Hüccet Sayılır

Beyhakî, Şâfiî'nin yeni *Risâle*'sindeki (الرسالة الجديدة) -yukarıda aktardığımız- sözlerinden;⁴⁰ *İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî* adlı eserindeki "Kitap ve sünnet varsa sadece onlara, aksi takdirde sahâbe kavline tâbi olunur" ifadelerinden;⁴¹ *el-Ümm*'de İlmi; Kitap, sabit olan sünnet, icmâ', muhalefetle karşılaşmamış olan sahâbenin kavli, sahâbenin ihtilaf ettiği sözleri ve kıyas şeklinde derecelendirmesinden⁴² ve eski *Risâle*'sinde (الرسالة القديمة) sahâbeyi övdükten sonra "onların icmâ' ettiklerini, onlardan birisinin muhalefetle karşı karşıya kalmayan sözlerini ve ihtilaf ettiklerinde de Kitaba veya sünnete uygun ola-

³⁶ İsnevî, Ebû Muhammed Cemalüddin Abdürrahim b. el-Hasen, *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû' ale'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto, İkinci Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981, s. 499-502.

³⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 54-55.

³⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 62-64.

³⁹ Taha, Nas, *İmam Şâfiî'ye Göre Sahabe Kavlinin Kaynak Değeri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2001, s. 37.

⁴⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 596-598.

⁴¹ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, thk. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalip, Dördüncü Baskı, Dârü'l-vefâ, 2011, VIII, 763-764.

⁴² Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 764.

nını alırız”, şeklindeki yaklaşımından hareketle sahâbî kavli ile ihticâc ettiği-ni belirtmektedir.⁴³ Görüldüğü üzere Beyhakî, Şâfiî’nin kadîm-cedîd görüşünden söz etmeden fakat her iki dönemin görüşlerini içeren eserlerindeki ifadelerinden hareketle sahâbî kavlinin mutlak olarak hüccet sayılacağına ve kıyasa önceleneceğine vurgu yapmaktadır.

Sahâbî kavlinin hüccet olup olmayacağına ilişkin özel bir eser yazan Şâfiî usulcülerinden Alâî, Şâfiî usulcülerin Şâfiî’ye kadîm görüşünde sahâbî kavlini hüccet olarak kabul ettiği, fakat daha sonra bu görüşünden vazgeçtiği ve cedîd görüşünde sahâbî kavlinin şer’î bir delil olmadığı şeklinde bir görüş nispet ettiklerini ifade etmektedir. Alâî, Şâfiî’nin *İhtilâfu Mâlik ve’s-Şâfiî* adlı eserinde -bu eser onun cedîd görüşlerini içeren bir kitaptır- sahâbî kavlinin hüccet sayılacağını gösteren ifadelerinin bulunduğunu söylemekte ve dolayısıyla Şâfiî’nin cedîd görüşünde de sahâbe sözünün şer’î bir delil olduğu kanaatini taşıdığını belirtmektedir.⁴⁴ Bunları söylerken Cüveynî’nin yukarıda aktardığımız “Şâfiî kıyasa aykırı olan meselelerde sahâbî kavlini hüccet sa-yar”⁴⁵ tarzındaki sözlerini de destek olarak zikretmektedir.

Alâî, Şâfiî’nin kavli-i kadîmindeki görüşünü bu dönemde (Mısır’a gitmeden önce) yazmış olduğu *er-Risâle*’sindeki sözlerinden hareketle ortaya koymaktadır. Alâî’nin aktardığına göre Şâfiî, sahâbe bir konuda ittifak ederse onların icmâ’ını; onlardan biri bir görüş beyan edip muhalefete maruz kalmazsa bu görüşü; ihtilaf ederlerse onlardan birisinin görüşünü alacağını ve hiçbir surette onların görüşlerinin dışında hareket etmeyeceğini belirtmektedir. Şâfiî bu eserinde Kitap, sünnet, bazı sahâbîlerin kavli ve fukahânın icmâ’ı şeklinde bir delil sıralamasını takip edeceğini, konu hakkında bu delillerde bir bilgi bulunmaması halinde rey ichtihadına başvuracağını söylemektedir.⁴⁶

Alâî, Gazzâlî’nin *el-Mustasfâ* adlı eserinde Şâfiî’nin kadîm görüşü üzerine bina ettiği fikhî meselelerden Hz. Ali’nin bir gecede her bir rek’atında altışar secde bulunan altı rek’atlı bir namaz kılması meselesinin, Şâfiî’nin sahâbî kavlini mutlak olarak, yani hem kıyas yoluyla bilinmesi mümkün olan hem de mümkün olmayan konularda hüccet saydığına delalet ettiğini söylemektedir. Üstelik Gazzâlî, bu meselenin Şâfiî’nin *İhtilâfu’l-*

⁴³ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. , *el-Madhal ila’s-Süneni’l-kübrâ*, thk. Muhammed Diyaurrahman eh-E’zamî, Dârü’l-Hulefâ li’l-Kitabi’l-İslâmî, Kuveyt, ts., s. 109-110.

⁴⁴ Alâî, *İcmâlu’l-isâbe fî akvâli’s-sahâbe*, s. 38-39.

⁴⁵ Cüveynî, *el-Burhân fî usûli’l-fıkh*, s. 1362.

⁴⁶ Alâî, *İcmâlu’l-isâbe fî akvâli’s-sahâbe*, s. 40.

Hadîs adlı eserinde geçtiğini ileri sürmektedir.⁴⁷ Hâlbuki bu eser Şâfiî'nin Mısır'a gittikten sonra cedîd görüşleri ile ilgili yazdığı ve Rebî' b. Süleyman el-Mûrâdî'nin (ö. 270/884) rivâyet ettiği kitaplarından. Bu itibarla, bu eserde geçenler ve Mısır'da yazdığı *er-Risâle* ile *İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî* adlı eserlerindeki ifadeleri Şâfiî'nin sahâbî kavlini hüccet saydığına yönelik yaklaşımları güçlendirmektedir.⁴⁸

Sahâbî kavlinin hüccet sayılıp sayılmayacağı konusunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını düşündüğümüz sahâbîyi taklit etmenin caiz olup olmadığı meselesini kısa olmak kaydıyla inceleyeceğiz. Çünkü sahâbeyi taklit etmenin caiz olması ile onların görüşlerinin hüccet sayılması arasındaki ilişki inkâr edilemez. Nitekim Şâfiî usulcüler genel olarak meseleyi Sahâbî kavlinin hüccet sayılıp sayılmaması doğrultusunda ele almışlardır.

Gazzâlî'nin aktardığına göre Şâfiî, kadîm kavlinde sahâbî kavli şüyu bulmuş ve muhalefetle karşı karşıya kalmamışsa bu konuda sahâbîyi taklit etmenin caiz olduğu görüşündedir. Hatta başka bir yerde kavli yaygınlık kazanmayan sahâbînin bile taklit edilebileceğini savunmuştur. Buna karşılık cedîd kavlinde bu görüşünden vazgeçmiş, âlim birisi başka bir âlimi taklit edemeyeceği gibi, sahâbîyi de edemeyeceği görüşünü benimsemiştir. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ve Âmidî (ö. 631/1233) de aynı görüşleri Şâfiî'ye nispet etmektedirler.⁴⁹

IV. Diğer Mezhep Usulcülerin Şâfiî'ye Nispet Ettikleri Görüşler

Diğer mezhep usulcülerine göre Şâfiî'nin konu hakkındaki görüşünü aktarmakta fayda vardır. Hanefîlerden Serahsî (ö. 490/1097), İmam Şâfiî'nin kadîm görüşünde sahâbî kavlini kıyasa, cedîd görüşünde ise kıyası bir iki sahâbî kavline önceliğini söylemektedir.⁵⁰ Abdülaziz el-Buhârî (ö. 730/1330) de Şâfiî'nin kadîm görüşünde sahâbî kavlini hüccet saydığını, cedîd görüşünde ise saymadığını belirtmektedir.⁵¹ İbn Melek (ö. 797/1395) ve

⁴⁷ Yaptığımız araştırmalar neticesinde *İhtilâfu'l-Hadis*'te Gazzâlî'nin söylediği tarzda Hz. Ali'nin bir gecede her bir rek'atında altışar secde bulunan altı rek'atlı bir namaz kıldığı şeklindeki bilgiyi bulamadık.

⁴⁸ Alâî, *İcmâlu'l-isâbe fî akvâli's-sahâbe*, s. 41-42. Bu konuda ayrıca bk. Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 63.

⁴⁹ Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl*, IV, 132; Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, IV, 190.

⁵⁰ Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûlü's-Serahsî*, İkinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, II, 106.

⁵¹ Abdülaziz, Alâuddîn b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr 'an usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, III, 323-324.

İbn Nüceym (ö. 970/1563) kadîm ve cedîd görüşünden söz etmeden Şâfiî'nin ister kıyas yoluyla bilinmesi mümkün olsun isterse olmasın sahâbî kavlinin hüccet olmadığı görüşünü benimsediğini bildirmektedirler.⁵²

Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib (646/1249) ve Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355) kadîm ve cedîdden söz etmeksizin Şâfiî'nin sahâbî kavlinin hüccet sayılıp sayılmaması hususunda iki görüşünün bulunduğunu söylemektedirler.⁵³

Hanbelîlerden Ebü'l-Hattâb el-Kelvezânî (ö. 510/1116), İbn Akîl (ö. 513/1119) ve İbn Kudâme (ö. 620/1223) Şâfiî'nin sahâbî kavlini kadîm görüşünde hüccet saydığını, fakat cedîd görüşünde saymadığını söylemektedirler.⁵⁴

Görüldüğü üzere diğer mezhep usulcileri de tıpkı Şâfiî mezhebi usulcülerinin kâhir ekseriyeti gibi Şâfiî'nin kadîm kavlinde sahâbî görüşünü hüccet saydığı, daha sonra bundan vazgeçtiği ve cedîd kavlinde hüccet olarak görmediği kanaatindedirler. Genel anlayış bu olmakla birlikte Şâfiî'nin görüşlerini farklı değerlendirenler de olmuştur. Nitekim Mâlikîlerden Karâfî (ö. 684/1285), Şâfiî'nin görüşüne göre sahâbî kavlinin müstakil bir delil olmadığını, sadece görüşler arasında tercihe yaradığını söylemektedir.⁵⁵ Karâfî'nin *el-Furûk* adlı eserini özetleyen Muhammed Ali el-Mekkî ise Şâfiî'nin kadîm görüşüne göre sahâbe görüşünün sahâbe olmayanlar için hüccet sayıldığını, cedîd görüşüne göre ise, yalnızca bir tercih sebebi olduğunu belirtmektedir.⁵⁶

İbn Kayyim el-Cevziyye, istisnasız Şâfiî usulcülerinin tamamının onun kadîm görüşünde sahâbî kavlini hüccet saydığı kanaatinde olduklarını, fakat

⁵² İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr*, s. 252. İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim, *Fethu'l-ğaffâr bi şerhi'l-Menâr el-ma'rûf bi Mişkâti'l-envâr fî usûli'l-Menâr*, Matbaatu Elbânî, Mısır 1936, II, 154.

⁵³ İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemalüddin Osman b. Ömer, *el-Muhtasar* (Ebü's-Senâ el-İsfahânî'nin Beyânü'l-Muhtasar'ı ile birlikte), thk. Muhammed Mazhar Bakkâ, Câmîatu Ümmü'l-Kurâ, Mekke, ts., III, 274; Adudüddin el-Îcî, Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Ahmed b. Abdilgaffâr, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ el-usûli*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, III, 572.

⁵⁴ Ebü'l-Hattâb, *et-Temhîd*, III, 332; İbn Akîl, *el-Vâzih fî usûli'l-fikh*, V, 210; İbn Kudâme, Muvaffaküddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî el-Cemmâ'îlî ed-Dumaşkî, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fî usûli'l-fikh*, nşr. Şaban Muhammed İsmail, Müessesetü'r-Reyân Beyrut 1988, I, 466-467.

⁵⁵ Karâfî, Ebü'l-Abbas Şihabüddîn Ahmed b. İdris, *Envârü'l-burûk fî envâ'i'l-furûk* (el-Furûk), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, III, 189.

⁵⁶ Muhammed Ali b. Hüseyin el-Mekkî, *Tehzîbü'l-furûk ve'l-kavâidi's-seniyye fî'l-esrâri'l-fikhiyye* (Karâfî'nin el-Furûk'u ile birlikte) Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, III, 187.

kâhîr ekseriyetinin cedîd görüşünde hüccet olarak görmediği kanaatini taşıdıklarını ifade etmektedir. İbn Kayyim onların bu kanaatlerinin tartışmaya açık olduğunu, hatta Şâfiî'nin ne kadîm ne de cedîd görüşünde sahâbî kavlini hüccet saymadığına dair tek bir kelime bile bulunmadığını savunmaktadır. İbn Kayyim, Şâfiî'nin cedîd görüşlerinin yer aldığı kitaplarında önce sahâbe-ye ait görüşleri zikretmesi ve sonra bu görüşlerine -bazen- muhalefet etmesinin Şâfiî usulcülere, imamlarının cedîd kavlinde sahâbî sözünü delil olarak görmediği şeklinde bir kanaate sevk ettiğini söylemektedir. Zira sahâbî kavlini hüccet saysaydı sahâbî kavlini zikrettikten sonra ona muhalefet etmezdi.⁵⁷

İbn Kayyim, bazı Şâfiîlerin, Şâfiî'nin cedîd görüşünde sahâbîye ait bir görüş zikrettiğinde akabinde bu görüşü destekleyen kıyaslar getirmesinin Şâfiî'nin sahâbî kavline itimat etmediğinin kanıtı olduğu şeklindeki sözlerine, bir delilden sonra destekleyici deliller getirilmesinin ilim erbabının âdeti olduğunu söyleyerek karşı çıkmaktadır. Bu iddiaları için Şâfiî'nin cedîd dönemine ait eserlerindeki "Kitap ve sünnette hükmü bulunmayan mesele hakkında sahâbe görüşlerine veya onlardan birinin görüşüne müracaat ederiz,"⁵⁸ sözünü dayanak göstermektedir. İbn Kayyim, Şâfiî'den bunu rivâyet eden Rebî' b. Süleyman'ın onun cedîd görüşlerini rivâyet edenlerden olduğunu, dolayısıyla Şâfiî'nin cedîd görüşünde sahâbî kavlinin hüccet sayılacağı şeklindeki kadîm görüşünden vazgeçmediğini, hatta bu konuda kadîm görüşü ile cedîd görüşü arasında tam bir uyumun bulunduğunu da sözlerine eklemektedir.⁵⁹

Muhammed Ebû Zehre, Şâfiî'nin fıkıh kaynaklarının sırasıyla Kitap, sünnet, icmâ' ve sahâbe görüşleri olduğunu belirtmektedir. Ona göre Şâfiî, sahâbî kavlini kıyasa incelemektedir. Ayrıca Şâfiî'nin muhalefetle karşılaşmayan sahâbî kavlini delil olarak aldığını, ihtilafli olanlardan da önce Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın görüşlerini, onlardan sonra kendine göre kuvvetli olan görüşü tercih ettiğini ve bunu hem kadîm hem de cedîd görüşünde uyguladığını, hatta yerine göre onları taklit ettiğini de bildirmektedir.⁶⁰

⁵⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb, *İ'lâmü'l-muvâkı'în 'an Rabbi'l-Alemîn*, thk. Ebû Ubeyra Mansur b. Hasan Âli Süleyman, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad, h. 1423, V, 550-551.

⁵⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 764.

⁵⁹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvâkı'în*, V, 551-552.

⁶⁰ Ebû Zehre, *eş-Şâfiî hayâtuhu asruhu ârâuhu ve fıkhuhu*, s. 276-278.

V. Şâfiî Usulcülerin Sahâbî Kavlinin Hüccet Sayılıp Sayılmayacağına İlişkin Görüşleri

Şîrâzî, Şâfiî'nin cedîd görüşüne göre sahâbî kavlinin hüccet olmadığını belirttikten sonra bu görüşün sahih olduğunu söyleyerek⁶¹ konu hakkındaki görüşünün hüccet olmayacağı yönünde olduğunu göstermektedir. Gazzâlî, dört mevhum delillerden saydığı sahâbî kavli ile ilgili görüş ve gerekçeleri açıklarken bir kısım usulcünün sahâbî kavlini mutlak olarak hüccet saydığını; diğer bir kısmının ise kıyasa aykırı olması durumunda hüccet kabul ettiğini; bazılarının yalnızca Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in görüşlerine ittibâ ettiğini; kimi usulcülerin de dört râşid halifenin ittifak ettikleri görüşlerin şer'î delil olduğunu ileri sürdüklerini, fakat bu görüşlerin tamamının batıl olduğunu söyleyerek⁶² sahâbî kavlinin mutlak olarak hükümleri elde etme hususunda hüccet olmadığını vurgulamaktadır. Aynı şekilde Fahreddin er-Râzî ve Âmidî, sahâbî kavlinin hüccet sayılmamasının doğru olduğunu belirtmektedirler.⁶³ Tâcuddin es-Sübkî, Şâfiî mezhebinde sahih olanın sahâbî kavlinin hüccet olmayacağı yönündeki görüş olduğunu ifade etmektedir.⁶⁴

Şâfiî mezhebinde farklı düşünenler de olmuştur. Mesela, Cüveynî, masum olmadıklarını dolayısıyla hata etmelerinin mümkün olduğunu ileri sürerek sahâbenin sözlerini hüccet saymayanlara karşı sahâbe kavlinin mutlak bir şekilde hüccet sayılmamasının doğru olmadığını, aksine sözlerinin hüccet sayılıp sayılmamasının duruma göre değiştiğini belirtmektedir. Şöyle ki, yüce konularına rağmen sahâbenin masum (günahtan kurunmuş) olmayıp hata yapabileceklerini, üstelik onlara tâbi olmanın vacip olduğunu gösteren bir delil bulunmadığını, bu açıdan onların görüşlerinin diğer müctehidlerin görüşleri gibi tutulmasının uygun olacağını söyledikten sonra hüccet sayılıp sayılmaması hususunda sahâbînin kesinlik ifade eden bir üslup kullanıp kullanmadığı bakımından iki kısma ayrıldığını belirtmektedir: 1. Tereddüt ederek fetva verdikleri, zan ve ictihada dayandıkları görüşlerini hüccet görmeyiz. Çünkü onların bu türden görüşleri başkalarının görüşleri gibidir. 2. Katiyet gösteren bir üslupla ifade edilen ve kıyasa aykırı olan sahâbî kavline, Hz. Peygamber'den duymuş olma ihtimalinden hareketle uymak vaciptir.⁶⁵ Cüveynî'nin sözlerinden kıyasa uygun olan sahâbî kavlini hüccet saymadığı

⁶¹ Şîrâzî, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkh*, s. 238.

⁶² Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 450-451.

⁶³ Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl*, IV, 129; Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, IV, 182.

⁶⁴ Tâceddin es-Sübkî, *Ref'u'l-hâcib 'an Muhtasarı İbni'l-Hâcib*, IV, 517.

⁶⁵ Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fıkh*, s. 1361.

anlaşılmaktadır. İsnevî de ictihad yoluyla bilinmesi mümkün olmayan konularda sahâbî kavlinin hüccet olacağını benimsemektedir.⁶⁶ Alâî, sahâbenin ihtilaf etmesi halinde hulefâ-i râşidînden birinin kavlinin yaygınlık kazanması ve insanlar tarafından kabul görmesi gerekçesiyle hüccet olduğunu savunmaktadır.⁶⁷

Nevevî (ö. 676/1277) Şâfiîlerin konu hakkındaki görüşlerini özetle şu şekilde aktarmaktadır. Sahâbe arasında yaygınlık kazanmış ve muhalefetle karşılaşmamış sahâbî kavli ile ilgili beş görüş bulunduğu belirtilmektedir: 1) İcmâ'dır ve dolayısıyla hüccettir. Ebû İshak eş-Şîrâzî bu görüştedir. Nevevî bu görüşün sahih olduğunu söylemektedir. 2) İcmâ' değil, fakat hüccet olarak kabul edilir. Ebû Bekir es-Sayrafi (ö. 330/941) bu görüşü benimsemektedir. 3) Fakih bir sahâbînin fetvâsı ise hüccet kabul edilirken devlet başkanı veya hâkim olan bir sahâbînin hükmü hüccet sayılmaz. Ebû Ali b. Ebî Hüreyre'nin (ö. 345/956) bu görüşte olduğu belirtilir. 4) Devlet başkanının veya hâkimin hükmü ise icmâ' olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu tür sahâbî kavli hüccettir. Ebû İshak el-Mervezî (ö. 340/951) bu görüşü benimsemektedir. 5) Bu tür sahâbî kavli ne icmâ'dır ne de hüccettir. Gazzâlî bu görüşü savunmaktadır. Şunu da belirtmekte fayda vardır ki, İlk görüşü genellikle Iraklı Şâfiîler savunurken beşinci görüşü Gazzâlî gibi Horasanlı Şâfiîler benimsemektedirler.⁶⁸

VI. Sahabî Kavlinin Şer'î Bir Delil Sayılmayacağına Dair Deliller

Sahâbî kavlinin hüccet olmayacağı şeklindeki görüşü benimseyen usulcüler görüşleri için bir takım ayet ve hadisleri delil göstermektedirler. Ayrıca aklî delilleri de dayanak olarak zikretmektedirler. Biz de onların dayanaklarını kısa olmak kaydıyla vermeye çalışacağız.

Bu görüşü savunan Şâfiî usulcüler "Ey! Basiret sahipleri ibret alın"⁶⁹ ayetini dayanak gösterirler. Zira bu ayet sahâbeyi taklit etmeye ters düşmektedir.⁷⁰ Şâfiî usulcüler bu ayetin dayanak olmasını şu şekilde izah ederler.

⁶⁶ İsnevî, *et-Temhîd* s. 499.

⁶⁷ Alâî, *İcmâlu'l-isâbe fî akvâli's-sahâbe*, s. 39, 49.

⁶⁸ Nevevî, *el-Mecmû*, I, 58-59. Ayrıca konu hakkındaki görüşler için bk. Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, XV, 302; Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, VIII, 132-134. İbn Kasım el-Abbâdî (ö. 994/1585), cedîd görüşünde Şâfiî, Şâfiî usulcülerin kâhîr ekseriyeti, Eş'arî usulcüler, Mütezilîler, görüşlerinin birisinde Ahmed b. Hanbel ve Hanefilerden Kerhî'nin sahâbî kavlini mutlak olarak hüccet saymadıklarını, İmam Mâlik, Hanefîlerin çoğunluğu, kadîm görüşünde Şâfiî, bir görüşünde Ahmed b. Hanbel ve Nevevî'nin hüccet saydıklarını belirtmektedir. Abbâdî, *el-Âyâtü'l-beyyînât*, IV, 266-267.

⁶⁹ Haşr, 59/2.

⁷⁰ Râzî, *el-Mahsûl*, II, 562.

Ayette geçen “ibret alın” kısmı usulcülerin çoğunluğuna göre kıyası ifade etmekte ve kıyasın şer‘î bir delil olduğunu göstermektedir. Bu takdirde sahâbî mezhebine tâbi olmayı vacip kabul edip onu kıyasa öncelemek “ibret alın” emrine aykırı düşmektedir.⁷¹

Sahâbî kavlini hüccet saymayan Şâfiîler görüşleri için aklî gerekçelere de dayanmaktadırlar. Bu gerekçelerden biri, sahâbe arasında ihtilaf vuku bulması, sahâbenin kendilerine muhalefet edilebileceğini ifade etmesi ve özellikle Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’in kendilerine muhalefet edenlere ve sahâbenin birbirine muhalefet etmelerine karşı çıkmamalarıdır.⁷² Çünkü sahâbe kavli hüccet olmuş olsaydı ona karşı çıkmanın caiz olmaması gerekirdi. Dolayısıyla ihtilaf ettikleri konularda bile birbirlerine tâbi olmaları vacip olurdu. Ancak bu gerekçeye sahâbî kavlinin tâbiîn ve sonraki dönem müctehidler için hüccet olduğu, dolayısıyla sahâbînin sahâbiye muhalefet etmesinin görüşlerinin hüccet olmasına hâlel getirmeyeceği ve onların birbirlerine tâbi olmaları da gerekmeyeceği denilerek karşı çıkılabilir. Nitekim Âmidî bu gerekçenin bu itirazdan dolayı zayıf olduğunu belirtmektedir.⁷³

Sahâbî kavlinin bağlayıcı bir delil olmadığı görüşünü savunan Şâfiîler, bu görüşleri için, sahâbenin diğer müctehidler gibi ictihadî konularda hataya düşebileceklerini de gerekçe göstermektedirler.⁷⁴ Zira sahâbe ictihad ederken bazen isabet, bazen hata edebilmektedir. Daha açık bir ifade ile sahâbînin ictihadıyla vardığı hukukî netice yanlış olabilir. Bu açıdan yanlış olma ihtimali bulunan bir şeyin delil olma durumu söz konusu olamaz. Bu takdirde, tâbiîn ve sonraki müctehidlerin yanlış olma ihtimali bulunan sahâbî kavlinde dolaşmayı ictihadını terk etmesi caiz değildir. Benzer gerekçeyle sahâbî kavlinin kıyasa takdim edilmesi de kabul edilemez.⁷⁵ Başka bir ifade ile sahâbî kavli bizatihi hatalı olabilir ve dolayısıyla ona dayanarak hüküm çıkaran müctehidin hiçbir kusuru bulunmasa bile hükmü hatalı olur. Buna karşılık âhâd hadiste hata bulunması zatı itibariyle mümkün değildir, hata olsa olsa onun sübutunda olabilir. Ayrıca ictihadın dayandırıldığı delilleri kullanma hususunda sahâbe olanlar ile olmayanlar arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla sahâbî görüşü başkaları için bağlayıcı bir hüccet olamaz.⁷⁶ Şâfiîlerin görüşleri için gösterdikleri aklî gerekçelerden bir diğeri de sahâbî kavlinin hüccet sayılacağına

⁷¹ Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, IV, 186.

⁷² Râzî, *el-Mahsûl*, II, 562.

⁷³ Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, IV, 183.

⁷⁴ Şîrâzî, *el-Lüma‘ fî usûli'l-fıkh*, s. 241.

⁷⁵ Şîrâzî, *et-Tabsıra fî usûli'l-fıkh*, s. 395-396.

⁷⁶ Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, I, 534.

dair şer'î bir delilin bulunmamasıdır. Çünkü dikkate alınacağına ilişkin hak-
kında delil bulunmayan şey, din konusunda itibara alınmamalıdır.⁷⁷

Şâfiî ile Şâfiî usulcülerin metodolojik olarak sahâbî kavlini hüccet sa-
yıp saymadıklarını aktardıktan sonra hem Şâfiî'nin hem de Şâfiî usulcülerin
usuldeki anlayışlarının fikhî meselelerin çözümünde ne derece etki ettiğini ve
başta Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eseri olmak üzere Şâfiî fukahâsının fûrû ile ilgili
olan eserlerinde getirdikleri örneklerden ve bu örnekleri çözüme kavuşturur-
ken gösterdikleri gerekçelerden yola çıkarak konu hakkındaki yaklaşımlarını
ortaya koymaya çalışacağız.

VII. Şâfiî'nin Fûrû Meselelerinde Sahâbî Kavlini Hüccet Gösterip Göstermediği

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserinde sahâbî
kavlini hüccet saydığını gösteren ifadeleri net olmamakla birlikte mezhep
usulcülerinin genel anlayışı Şâfiî'nin kadîm kavlinde sahâbî görüşünü hüccet
saymasına rağmen cedîd kavlinde saymadığı yönündedir. Şâfiî'nin konu hak-
kındaki görüşünü doğru bir şekilde ortaya koymak için, fûrû meseleleri ile il-
gili olan *el-Ümm* adlı eserindeki yaklaşımlarını dikkate alacağız. Konuyu kı-
yas yoluyla bilinmesi mümkün olan ve olmayan meseleler açısından ele al-
manın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

A. Kıyas Yoluyla Bilinmesi Mümkün Olmayan Meseleler

İmam Şâfiî'nin kıyas alanı olmayan konularda sahâbî kavlini hüccet
gösterdiği pek çok örnek bulunmaktadır. Ancak bütün örneklerin zikredilmesi
bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, konunun anlaşılmasını sağlayacak bir-
kaç örnekle yetineceğiz.

1. İmam Şâfiî, uzanarak uyumanın abdesti bozduğu, oturmuş halde
(bağdaş kurarak) uyumanın ise bozmadığı ile ilgili görüşü benimsemekte ve
bu hususta İbn Ömer'in "Oturarak uyurdu, (uyandığında) abdest almadan
namaz kılardı" şeklindeki uygulamasını gerekeç göstermektedir.⁷⁸

2. İmam Şâfiî, Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Abbas ve İbn Ömer'in görü-
şüne dayanarak Mekke'nin güvercinlerini avlayan kimseye ceza olarak bir
koyun kesmesi gerektiği görüşü savunmaktadır.⁷⁹ Aynı şekilde Şâfiî, Mek-

⁷⁷ İsfahânî, *Beyânu'l-Muhtasar*, III, 275.

⁷⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 708.

⁷⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, III, 504; VIII, 345.

ke'de Arap tavşanını (بُرْبُوع) avlayan kimsenin oğlak keseceğini ve bu konuda da Hz. Ömer'in hükmüne ittibâ ettiğini belirtmektedir.⁸⁰

3. İmam Şâfiî, kurban kesmenin vacip olmadığı hususunda Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in, kendilerinden sonra gelenlerin kurban kesmenin vücûbiyetine inanmamaları için, kurban kesme şeklindeki uygulamalarını dayanak olarak göstermektedir.⁸¹ Şâfiî'nin kurban kesmenin sünnet olması hakkında nas getirmeksizin bu iki sahâbenin kurban kesmemesini dayanak göstermesi sahâbî kavlini hüccet saydığını göstermektedir.

4. İmam Şâfiî, mecûsî olan kimsenin diyetinin 800 dirhem olarak takdir etmesini Hz. Ömer'in hükmüne dayandırmaktadır.⁸²

5. İmam Şâfiî, savaşta rahiplerin öldürülemeyeceği meselesinde Hz. Ebû Bekir'e ittibâ ettiğini söyleyerek sahâbî kavlini hüccet saydığını ifade etmektedir. Hatta sözlerinin devamında bunu kıyasa değil, sahâbîye ittibâ ederek benimsediğini belirtmektedir.⁸³

B. Kıyas Yoluyla Bilinmesi Mümkün Olan Meseleler

İmam Şâfiî, sahâbî kavlini kıyas yoluyla bilinmesi mümkün olan meselelerde fazla kullanmamıştır.

1. İmam Şâfiî'nin, bir kimsenin bir hayvanını ayıplardan berâet şartı (satıcının sattığı maldaki ayıptan sorumlu olmadığını akit sırasında şart koşması) ile satması halinde Hz. Osman'ın akit sırasında bilmediği ayıplardan sorumlu olmayacağı tarzındaki hükmüne uyacaklarını söylemesinden sahâbî kavlini hüccet saydığını anlamaktayız. Zira Şâfiî, Hz. Osman'ı taklit ederek bu hükmü aldığını dile getirmektedir.⁸⁴

2. İmam Şâfiî, başka bir örnekte sahâbîyi taklit ettiğini açıkça ifade etmektedir. Şöyle ki, bir kimse cariyesiyle karı koca hayatını yaşar ve bundan bir çocuk doğarsa, cariyenin onun ümmü'l-veledi olduğunu ve dolayısıyla efendisi öldüğü zaman hürriyetine kavuşacağını söyledikten sonra bu konuda Hz. Ömer'i taklit ettiğini açıkça beyan etmektedir.⁸⁵

Bu örneklerde İmam Şâfiî'nin sahâbî kavlini hüccet olarak kullandığını görmekteyiz. Ancak bazen konu hakkında sahâbî görüşü bulunmakla birlikte

⁸⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, III, 497-498.

⁸¹ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 584.

⁸² Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 259.

⁸³ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 581.

⁸⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 225.

⁸⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 247.

bu görüşe katılmadığını açıkça ifade etmektedir. Bazen de sahâbî kavlini tek başına hüccet göstermez, onunla birlikte başka bir delil daha zikreder. Bu türden birkaç örnekle yetineceğiz.

1. Şâfiî'nin Hz. Ali'nin cumadan sonra namaz kılmak isteyenler altı rek'at kılsın şeklindeki görüşüne katılmadığını, aksine kendilerinin dört rek'at kılınması gerektiği görüşünde olduğunu söylemesinden⁸⁶ sahâbî kavlini hüccet saymadığını anlamaktayız.

2. Şâfiî, Abdullah b. Mes'ûd'un, kocası ölmüş hamile kadının nafakasının terekenin tamamından alacağı şeklindeki görüşünü kabul etmediğini, bilakis kişi öldüğünde mirasın varislerine dağıtılacağını söylemektedir.⁸⁷ Şâfiî'nin, delil göstermeksizin İbn Mes'ûd'un görüşünü kabul etmemesi de sahâbî kavlini hüccet saymadığını göstermektedir.

3. Şâfiî'nin Hz. Ali'nin zina eden kimseyi Basra'ya sürgün ettiğini söyledikten sonra onun görüşünü sabit sünnete uygun olmasından dolayı aldıklarını söylemesinden⁸⁸ onun sahâbî kavline tek başına değil, sünnete uygun düşmesi halinde tâbi olduğunu anlamaktayız.

Şâfiî'nin cedîd görüşünde sahâbî kavlini hüccet saymadığı kanaatini taşıyan Şâfiîler, Şâfiî'nin furû meselelerinde hüccet olarak gösterdiği sahâbî kavlinin şüyu bulmasından dolayı icmâ' mesabesinde olduğunu ve bu yüzden kullandığını ileri sürmektedirler. Aynı şekilde kimi zaman kıyasa aykırı meselelerde sahâbî kavlini hüccet olarak göstermesinin sahâbînin söz konusu görüşü tevkîf yoluyla, yani Hz. Peygamber'den duyarak elde ettiği düşüncesine dayandığını söylemektedirler. Hakeza kıyas yoluyla bilinmesi mümkün olmayan meselelerin hükmünü belirlerken Hz. Peygamber'den duymuş olma ihtimalinden hareketle sahâbî kavlini dayanak olarak zikrettiğini ifade etmektedirler.⁸⁹

⁸⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 407. Şâfiî'nin Hz. Ali'nin görüşünü kabul etmediğine dair örnekler için bk. Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 412, 417, 423-426, 436.

⁸⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 439. Ölüm iddeti bekleyen kadına -hamile bile olsa- nafaka hakkının olmadığı hususunda fukâha arasında ittifak vardır. Çünkü nafakayla yükümlü olan koca, öldüğünde bütün malı varislerine intikal eder. Kadının da kocasının çocuğu bulunup bulunmadığına göre dörtte bir veya sekizde bir hissesini alacağından, ayrıca iddet nafakasını alması söz konusu olamaz. Mehmet Selim Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, Emin Yayınları, Bursa 2015, s. 269.

⁸⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 462. Şâfiî'nin benzer yaklaşımları için bk. Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 499, 501.

⁸⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 62.

Şunu belirtmek gerekir ki, kıyasla idrak edilebilen ve edilemeyen veya kıyasa uygun olan ve olmayan meseleleri tespit etmek zordur. Zira Şâfiîlerin bu ayırım için ne tür ölçüler koyduklarını belirlemek güçtür. Bu bakımdan örnekleri son iki ana başlığın altında yazarken zorluk çektüğimizi belirtmek isteriz.

Özet olarak söylemek gerekirse, İmam Şâfiî'nin fikhî meseleleri çözüme kavuştururken sahâbî kavlini ne derece işlettiği, dolayısıyla sahâbe kavli hakkındaki görüşleri yeterince net ve belirgin değildir.⁹⁰ Zira *el-Ümm* adlı eserinde metodolojik olarak konu hakkındaki sahâbe kavline ittibâ edeceğini açıkça ifade etmesine rağmen fikhî meseleleri hükme bağlarken bazen sahâbî kavlini hüccet olarak gösterdiği halde bazen de konu hakkındaki sahâbî kavlini zikretmekte, fakat bu görüşe katılmadığını da beyan etmektedir. Özellikle söz konusu eserin *İhtilâfu'l-İrâkıyyeyn* bölümünün birçok yerinde Hz. Ali ile Abdullah b. Mes'ûd'un kavline ittibâ etmediğini açık bir şekilde söylemektedir.

VIII. Şâfiî Fukahâsının Fürû Meselelerinde Sahâbî Kavlini Hüccet Sayıp Saymadığı Meselesi

Şâfiî mezhebine mensup fakihlerin, fikhî meselelerin hükmünü belirlerken sahâbî kavlini ne amaçla zikrettiklerini birkaç örnekle tespit etmeye çalışacağız. Bu husus için getireceğimiz örnekler daha önce Şâfiî'nin fürû meselelerinde sahâbî kavlini hüccet sayıp saymadığıyla ilgili gösterdiğimiz örneklerdir.

1. Şâfiî fukahâsı, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in insanların kurban kesmeyi vacip görmelerinden korktukları için, kurban kesmemeleri şeklindeki uygulamalarına⁹¹ dayanarak kurban kesmenin sünnet olduğu görüşünü benimsemektedir.⁹² Şu var ki, Şâfiîler sadece bu iki sahâbenin kavline dayanmazlar. Aynı zamanda sünnetten de deliller⁹³ getirmektedirler.⁹⁴ Buradan ha-

⁹⁰ Apaydın, "Sahabi Sözü'nün Hukuki Değeri", s. 329.

⁹¹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 265-266.

⁹² Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail, *Muhtasarü'l-Müzenî fi furû'î's-Şâfiîye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s. 373; Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebîr*, XV, 72; Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza el-Mısrî el-Ensârî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Ali Beyzûn, Üçüncü Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I, 158.

⁹³ Bu sünnetler için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 264.

⁹⁴ Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebîr*, XV, 71-72; Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Fîrûzâbâdî, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmam eş-Şâfiî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I, 432; Nevevî, *el-Mecmû*, VIII, 386; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 376-377; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, I, 534.

rekette sahâbî kavlinin delil gösterilmekten ziyade takviye amaçlı getirildiği söylenebilir.

2. Berâet şartıyla yapılan satışta Şâfiî, Hz. Osman'ı taklit ederek akit sırasında bilinen ayıplardan değil, bilinmeyenlerden sorumluluğun olmadığı görüşünü savunmaktadır.⁹⁵ Hâlbuki Şâfiî, bir müctehidin sahâbe dahi olsa başka bir müctehidi taklit etmesinin caiz olmadığı ve sahâbî görüşünün hüccet sayılmadığı kanaatindedir. Fakat Şâfiî'nin berâet şartıyla yapılan satışlarda ayıbın söz konusu olması durumunda Hz. Osman'ın kavlini hüccet sayması ve onu taklit etmesi görünürde onun bu prensibine ters düşmektedir. Buna karşılık Mâverdî Şâfiî'nin kendi usul prensibine aykırı hareket etmediğini söylemektedir. Şöyle ki kadîm kavline göre yaygınlık kazanmış ve muhalefetle karşılaşmamış sahâbî kavli hüccettir ve kıyasa takdim edilir. Cedîd görüşüne göre ise sahâbî kavlini tek başına hüccet olarak kullanmaktan ziyade sahâbî kavline uygun olan takrîb kıyası tahkîk kıyasına öncelikle yönelmektedir. Bu takdirde, sahâbî kavli hüccet olmaktan ziyade takrîb kıyasının tercih sebebi (muraccih) olarak kullanılmaktadır.⁹⁶ Mâverdî, Şâfiî'nin kadîm görüşünde kıyasın desteklemediği sahâbî kavlini hüccet saydığını; cedîd görüşünde ise sahâbî kavlini bırakıp kıyasa tâbi olduğunu söyleyerek bu durumu vurgulamaktadır.⁹⁷ Zekeriyâ el-Ensârî ile Hatîb eş-Şirbînî, taklit edip etmediğinden söz etmeksizin bu meselede Şâfiî'nin ictihadının Hz. Osman'ın ictihadına uygun düşüğünü belirterek bu anlayışa işaret etmektedirler.⁹⁸

Gazzâlî, Şâfiî'nin öldürme fiilinin Harem bölgesinde veya haram aylarda meydana gelmesi veyahut akrabaların öldürülmesi sebebiyle cezayı ağırlaştırması hususunda sahâbeden gelen eserlere⁹⁹ dayandığını söylemektedir.¹⁰⁰ Aynı

⁹⁵ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, V, 272. Rivâyete göre Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Ömer'den berâet şartıyla 800 dirhem karşılığında bir köle satın alır, fakat onda bir ayıp görür ve köleyi İbn Ömer'e geri vermek ister, ancak İbn Ömer kabul etmez. Bunun üzerine mesele için Hz. Osman'a müracaat edilir. Hz. Osman'ın İbn Ömer'e "Akit sırasında bu ayıbı bilmediğine yemin eder misin?" sorusuna karşılık İbn Ömer yeminden kaçınır ve köleyi geri alır. Daha sonra İbn Ömer bu köleyi 1600 dirheme satar. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Kulâl Hasan Ali, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2013, s. 471-472.

⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, V, 273.

⁹⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, XV, 302.

⁹⁸ Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 63; Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halil Aytâbî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1997, II, 71.

⁹⁹ Fakihler eser sözcüğünü sahâbe kavli için kullanmaktadırlar. Hz. Peygamber'in sözlerini ise haber terimiyle ifade etmektedirler. Nevevî, *el-Mecmû'*, XIX, 130. Bu konuda kullanılan eser sözcüğü ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Taha Nas, "İmam Şâfiî'nin Sahâbe Kavline Bakışı", *Artuklu Akademi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 2014, s. 186-187.

şekilde Şâfiî'nin berâet şartı halinde satıcının sadece akit sırasında bilmediği ayıplardan sorumlu olmaması konusunda da Hz. Osman'a uyduğunu belirtmektedir. Zira Hz. Osman'dan gelen eser bulunmasaydı kıyasa göre satıcı akit sırasında bildiği ve bilmediği bütün ayıplardan sorumlu olacaktı veya hiçbirinden sorumlu olmayacaktı.¹⁰¹ Şâfiî'nin bu yaklaşımı cedîd görüşlerini içeren *el-Ümm*'de geçmesine rağmen Gazzâlî hiçbir yorumda bulunmamakta, hatta bu iki fûru meselesinde Şâfiî'nin sahâbî kavline dayandığını ifade etmektedir. Hâlbuki *el-Mustasfâ* adlı usul eserinde sahâbî kavlini mevhum deliller arasında zikretmekte ve Şâfiî'nin cedîd mezhebinde sahâbî kavlini hüccet saymadığını savunmaktadır. Dolayısıyla Gazzâlî, sahâbe kavlini taklit ettiği izlenimini veren fûrû meselelerini ya kadîm kavlinin bir sonucu olduğu ya da Şâfiî'nin ictihadının sahâbî ictihadıyla örtüştüğü şeklinde değerlendirmektedir.¹⁰²

Şirbînî, literatürde isimleri Abdullah olan sahâbîler (العبادة) ve diğer sahâbenin bu durumlardaki öldürmelerde cezayı ağırlaştırdıklarını, hiçbir sahâbînin bunlara karşı çıkmadığını ve böylece icmâ' oluştuğunu söyleyerek meselenin çözümünde sahâbî kavline dayanmaktan ziyade icmâ'a dayandığına işaret etmektedir. Bu meselenin ictihad yoluyla bilinmeyen tevkîfî bir konu olduğunu da belirtmektedir.¹⁰³

Görüldüğü üzere Şâfiîler, sahâbî kavlinin bir delili güçlendirmek amacıyla veya şüyu bulup icmâ' halini aldığı için ya da bir kıyasın tercih sebebi olarak zikredildiğini söyleyerek hüccet olmadığını vurgulamaktadırlar. Nitekim Mâverdî'nin sahâbe döneminde şüyu bulmamış ve ihtilafı karşılaşmamış sahâbî kavli ile ilgili şu taksimi Şâfiî mezhebinin konu hakkındaki yaklaşımını ortaya koymaktadır.

1. Kıyasla uyuşan sahâbî kavli kıyas vesilesiyle hüccet sayılmaktadır.

2. Kıyasla sahâbî kavli arasında uyuşmazlık varsa celî kıyasla amel etmek sahâbî kavli ile amel etmekten daha iyidir.

3. Celî kıyasla uyuşan sahâbî kavli şayet kapalı (خَفِي) kıyasla uyuşmuyorsa celî kıyasla uyuşan sahâbî kavli ile amel etmek evlâdır.

4. Kapalı bir kıyasla uyuşan sahâbî kavlinin celî kıyasla uyuşmaması durumunda Şâfiî, kadîm kavlinde kapalı kıyasla uyuşan sahâbî kavli ile amel

¹⁰⁰ Gazzâlî, *Hüccetü'l-İslâm Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, el-Vasît fi'l-Mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Dârü's-Selâm, 1997, VI, 328.

¹⁰¹ Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb*, III, 126.

¹⁰² Gazzâlî'nin konu hakkındaki yaklaşımlarına ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 463.

¹⁰³ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 73.

etmeyi daha uygun görürken, cedîd kavlinde bu görüşten vazgeçip celî kıyas-la amel etmeyi bu tür sahâbî kavline tercih etmektedir.¹⁰⁴

Şu hususu belirtmekte fayda vardır. Şâfiîlerin kâhir ekseriyeti Şâfiî'nin cedîd kavlinde hem sahâbîyi taklit etmenin caiz olmadığı hem de sahâbî kavlini hüccet saymadığı görüşünü benimsediği kanaatindedir. Yukarıda geçtiği üzere Şâfiî'nin, bazı konularda sahâbî kavlini hüccet saydığı veya onu taklit ettiği tarzında beyanları bulunmaktadır. Bu da usul-fürû uyumsuzluğu gibi bir problem doğurmaktadır. Bu durumu fark eden mezhep usulcülerinden Tâceddin es-Sübki, mezhepte sahih olan, sahâbî kavli ile ihticâc edilmeyeceğidir, fakat Şâfiî'nin miras hukukundaki görüşlerinin Zeyd b. Sâbî'tin görüşleriyle birebir örtüşmesinin nasıl izah edilebileceği tarzındaki olası bir soruya karşılık âlimlerin Şâfiî'nin Zeyd b. Sâbî'i taklit etmediği, fakat Zeyd'in görüşü kendisine bazı açılardan daha kuvvetli geldiği için, miras hukukunda onu tercih ettiği kanaatinde olduklarını aktarmaktadır.

Tâceddin es-Sübki bunları aktardıktan sonra başkasına ait bir görüşün benimsenmesinin (Şâfiî'nin Zeyd'in görüşünü benimsemesi gibi) taklit olup olmadığı hususunda üç mertebenin bulunduğunu söyler.

1. Ammî olan kimsenin bir âlimi taklit etmesidir. Bu durum Şâfiî için söz konusu olamaz.

2. Şâfiî mirasla ilgili meselelerde ictihadda bulunur ve ictihadı Zeyd'in ictihadına uygun düşer. Ayrıca Zeyd'in Ferâiz ilmindeki üstün durumundan ötürü de Şâfiî kendi görüşünü onun görüşüyle takviye etmeye çalışır. Şâfiî'nin Zeyd'e ittibâ ettiğini söylemesi bu açıdandır.

3. Bazı meselelerde delil zayıflığından dolayı Şâfiî, dayandığı delili Zeyd'in görüşü ile güçlendirmeye çalışır. İşte Şâfiî bu tür durumlarda sahâbîyi taklit ettiğini söyler. Nitekim berâet şartıyla yapılan satışlarda Hz. Ömer'i¹⁰⁵ taklit ettiğini söylemesi bu açıdandır. Aslında her ne kadar Şâfiî bu durumlarda sahâbîyi taklit ettiğini söylese de onun yaptığı, bir ictihad faaliyettir.¹⁰⁶ Dolayısıyla sahâbîyi taklit ettiği veya sahâbe görüşlerini hüccet saydığı ileri sürülemez.

¹⁰⁴ Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebîr*, XVI, 111-112.

¹⁰⁵ Tâceddin es-Sübki, bu meselede Şâfiî'nin taklit ettiği sahâbînin Hz. Ömer olduğunu söyler, fakat bizzat Şâfiî, Hz. Osman'ı taklit ettiğini ifade eder. Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 225. Ayrıca bu meselenin nasıl cereyan ettiği ile ilgili rivayet için bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, s. 471-472.

¹⁰⁶ Tâceddin es-Sübki, *Ref'u'l-hâcib 'an Muhtasarı İbni'l-Hâcib*, IV, 517-518.

Nitekim Şâfiîler, başkasının görüşünü delile dayanmadan almanın taklit olduğunu söylemekte, dolayısıyla başka bir müctehidin görüşünü delile binâen benimsemeyi taklit olarak değil, ictihadın ictihada uygunluğu (muvâfakiyeti) olarak nitelendirmektedirler.¹⁰⁷ Bu takdirde Şâfiî'nin miras meselelerinde delile dayandığı için, Zeyd'i taklit ettiği söylenemez. Nitekim Takıyuddin es-Sübkî, Şâfiî fakihlerden İbn Raf'a'nın Şâfiî'nin Zeyd'i taklit ettiğini söylemesinin güzel bir söz olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁸

Şâfiîlerden Müzenî, Şâfiî'nin âlim birisi başka bir âlimi taklit edemeyeceği gibi, sahâbîyi de edemeyeceği görüşünde olduğunu belirttikten sonra sahâbe hangi delile dayanarak fetva vermişse sahâbenin kavline göre değil, bu delile göre amel edileceğini söyleyerek bu gerçeğe vurgu yapmaktadır.¹⁰⁹ Bu takdirde, Şâfiî mezhebi dikkate alınarak yazılan eserlerde sahâbenin görüşlerinden söz edilmesi onları taklit etmenin caiz olduğu için değil, sahâbenin fetva verirken gösterdikleri delilleri dayanak gösterip bu delillerden hüküm elde edilmesi içindir. Bu yaklaşımı Şâfiî fakihlerinden Ebû Bekir es-Sayrafi'de (ö. 330/941) görmekteyiz. Zira Zerkeşi'nin aktardığına göre Sayrafi, Şâfiî'nin cedîd mezhebindeki sahâbî kavlini hüccet saymamasının bir fikhî mesele hakkında farklı hüküm gerektiren iki delil bulunup delillerden birisi sahâbî kavline uygun ise bu durumda bu delille istidlal edileceği şeklinde yorumlanması gerektiğini söylemektedir.¹¹⁰ Sayrafi'nin bu yaklaşımından sahâbî kavlinin delilleri takviye amaçlı zikredildiğini anlamaktayız. Yukarıda geçtiği üzere Zencânî'nin Şâfiî'ye göre sahâbî kavli tek başına hüccet sayılmaz,¹¹¹ tarzındaki sözü de bu duruma vurgu yapmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Şâfiî usulcüler arasında sahâbî kavlinin hukukî değeri ile ilgili bir konsensüs sağlanamamıştır. Bunun temel nedeni Şâfiî'nin konu hakkındaki görüşünün yeterince açık ve net olmamasıdır. Zira Şâfiî'den kadîm ve cedîd olmak üzere birbirinden farklı iki görüş nakledilmekte, özellikle cedîd görüşü ne kendi eserlerinden net bir şekilde anlaşılakta ne de mezhep usulcülerinin kitaplarında üzerinde uzlaşmış bir

¹⁰⁷ Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahya Zeynüddin b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî, *Çâyetü'l-vusûl şerhu Lubbi'l-usûl*, Dârü'l-Kütübî'l-Arabiye el-Kübrâ, ts., s. 158; Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed, *Şerh 'alâ metni Cem'î'l-cevâmi'*, Dârü'l-Fikr, 1982, II, 393.

¹⁰⁸ Tâceddin es-Sübkî, *Ref'u'l-hâcib 'an Muhtasari İbni'l-Hâcib*, IV, 518.

¹⁰⁹ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 458.

¹¹⁰ Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhîd*, VI, 58.

¹¹¹ Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-usûl*, s. 179.

görüŖ kendisine nispet edilmektedir. Üstelik fürû meselelerini çözüme kavuŖtururken zaman zaman sahâbeye ittibâ veya onları taklit ettiğini söylemekte, zaman zaman da görüŖlerini zikretmekte, fakat onlara uymadığını da ifade etmektedir. Dolayısıyla sahâbî kavlinin hüccet olup olmadığı hususunda Ŗâfiî'nin cedîd kavlinde konu hakkındaki görüŖünü net bir Ŗekilde tespit etmek hayli güçtür. Ŗâfiî'nin sahâbî kavlinin hukukî değer karşısındaki tavrının -teoride ve pratikte- net ve belirgin olmaması, mezhep fukahâsının konu hakkında bir birlik sağlamasına engel olmuŖtur.

Kanaatimizce sahâbenin fazileti ile onların görüŖlerinin hükümlerin istinbatında baŖvurulacak Ŗer'î bir delil sayılması birbirinden farklı değerlendirilmelidir. Onların Hz. Peygamber'i görmeleri, onun sahâbesi olmaları, vahyin iniŖini görmeleri, Hz. Peygamber'in sorulara cevap verme tarzı ve takip ettiği metodu müŖahede etmelerinin kendilerine bir üstünlük sağladığı da muhakkaktır. Ancak bu durumun onları fikhî meselelerde hataya düŖmekten korumadığı bir gerçektir. Ayrıca görüŖlerinin hüccet olup olmadığı meselesi, gerçekleri göz önünde bulundurmak suretiyle değerlendirilmelidir. Zira dini bakımdan üstün olmalarıyla görüŖlerinin hüccet sayılması birbirinden farklı hususlardır ve dolayısıyla sahâbenin bu iki özelliğini birbirinden ayrı değerlendirmek gerekir. Onların görüŖlerinin de tıpkı diğer müctehidlerinki gibi icthad mahsulü olduğu haturdan çıkarılmamalıdır. Ŗu var ki, taabbüdü veya kıyas yoluyla hükmü kavranamayan meselelerde sahâbî kavlinin hüccet sayılması gerektiği kanaatini taŖıtmaktayız. Zira sahâbenin bu konulara iliŖkin görüŖleri Hz. Peygamber'den duymuŖ olma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla hadis derecesinde olmasa bile hükümleri istinbat etme hususunda sahâbenin bu tür görüŖlerine hukukî bir değer biçilmeli ve tartıŖma konusu dıŖında tutulmalıdır. Bunun dıŖında kalan, gerek kıyasa uygun gerekse aykırı olsun râŖid halifelerin bile fikhî görüŖlerinin hüccet sayılmaması ve hatalı olabileceği gerçeğinin unutulmaması gerekmektedir. Hatalı olabilen bir görüŖün tıpkı Kitap, sünnet, icma veya kıyas gibi Ŗer'î bir delil addedilip hükümlerin istinbatında dayanak olarak baŖvurulması ve bağlayıcı görülmemesinin doğru bir yaklaŖım olmadığı kanaatindeyiz.